

агульначалавечай трагедыі. Балады Я. Сіпакова «Сяўба. Беларуская балада XX стагоддзя», «Мячык. Польская балада XX стагоддзя», «Урок. Сербская балада XX стагоддзя», «Еш! Славенская балада XX стагоддзя» ствараюць вобразы маці-партызанкі, што страціла падчас вайны мужа, сына і дачку і стала сімвалам Радзімы-Маці; закатаваных дзяцей і дарослых, над якімі здзекуюцца дактары-фашысты і сукамернікі; настаўніка, які свядома ідзе на смерць са сваімі вучнямі: «Дзеці, супакойцеся, / Мы правядзём сягоння з вамі / Апошні свой урок... / Па-першае, давайце мы паўторым / Мінулае. / Хто ведае, скажыце мне, / Што значыць радасць, воля, смех, Радзіма? / О, столькі рук – / Засвоілі вы добра урок мінулы. / А цяпер давайце запішам тэму новага урока... / Прабачце, не запішам, а запомнім. / Увага, Глішыч! Не глядзі спалохана / На аўтаматы... / Не круціся... / Значыць, тэма: / «Звяры дваццатага стагоддзя». / Мэта: / Вас навучыць хачу я ненавідзецц / Такіх звяроў... / Стралайце ж, крывасмокі!» [7, с. 267–268].

Многія вершы Я. Сіпакова становяцца палымянымі заклікамі, звернутымі да будучых пакаленняў з просьбай не забываць і не паўтараць трагічных урокаў вайны («Да біяграфіі майго народа. I», «Да біяграфіі майго народа. II», «Да біяграфіі майго народа. III», «Перамога», «Жывы са спаленай вёскі» і інш.).

Бібліяграфічны спіс

1. Андраюк, С. А. Проза / С. А. Андраюк // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / навук. рэд. У. В. Гніламёдаў [і інш.] / Нац. акад. навук Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. ім. Я. Купалы. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – Т. 4, кн. 1 : 1966–1985. – Мінск, 2002. – С. 8–31.
2. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Р. Барадулін. – Мінск : Кнігазбор, 2008. – 600 с.
3. Рождественский, Р. Баллада о красках / Р. Рождественский. – М. : Изд-во «ПРАВДА», 1976. – 32 с.
4. Евтушенко, Е. Избранные произведения : в 2 т. / Е. Евтушенко. – М. : «Худож. лит.», 1975. – Т. 1 : 1962–1965. Стихотворения и поэмы. – 512 с.
5. Вярцінскі, А. Высокае неба ідэала : Літ. крытыка і публіцыстыка. / А. Вярцінскі. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 336 с.
6. Вярцінскі, А. Тры цішыні : Вершы / А. Вярцінскі. – Мінск : Беларусь, 1966. – 127 с.
7. Сіпакоў, Я. Выбраныя творы : у 2 т. / Я. Сіпакоў. – V=A: : OAB. ;VB., 1995. «. 1: OM7VO. – 431 А.

БЕЛАРУСКІЯ І АНГЛІЙСКІЯ ПРЫМЕТНІКІ, ЯКІЯ АДНОСЯЦЦА ДА МЕТАЛАЎ, ДРЭЎ, РАСЛІН, ЖЫВЁЛЬНАГА СВЕТУ¹

В. А. Мусіенка (Мінск, Беларусь)

Ментальны кантынуум другасных ад’ектыўных намінацый ствараюць пераносныя ЛСВ розных тэматычных груп, якія ўжываюцца для выражэння інтэлектуальных здольнасцей, глыбіні свядомасці, творчых устаноў чалавека. Усе яны выяўляюць разнастайныя і ўстойлівыя асацыяцыі і ўключаюцца ў агульную мадэль семантычнай дэрывацыі, дзе ў якасці крыніцы матывацыі выступаюць найменні жывёл, металаў, дрэў, раслін і інш., а ў якасці сферы-рэцыпіента – найменні чалавека і яго інтэлектуальных сутнасцей, ментальных прымет, з’яў, уласцівасцей, характарыстак.

Характар арыентацыі другасных ментальных ЛСВ наступных ад’ектываў абумоўлены першаснымі значэннямі, у структуры якіх утрымліваюцца тыя ці іншыя квалітатыўныя семы:

¹ Артыкул падрыхтаваны пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (№ДР 20211211).

залаты ‘які складаецца з золата, з’яўляецца золатам’, жалезны ‘зроблены з жалеза’, стальны ‘які мае адносіны да сталі, звязаны з апрацоўкай і збытам сталі’, свінцовы ‘які мае адносіны да свінцу; зроблены са свінцу’, латуневы ‘які мае адносіны да латуні’, каменны ‘які з’яўляецца каменем, складаецца з каменю’, дубовы ‘які мае адносіны да дуба’, дубаваты ‘цвёрды, грубы, нязграбны’, вялы ‘які страціў свежасць, звяў (пра расліны)’.

У беларускай і англійскай мовах ў ад’ектывах залаты – golden, якія звязаны з высакароднасцю металу жоўтага колеру, утварыліся тоесныя другасныя ментальныя ЛСВ ‘надта добры па сваіх якасцях; цудоўны, выдатны’, ‘special; wonderful’ – ‘асаблівы; выдатны’: Залаты быў чалавек, з характарам. (І. Гурскі); «Залатыя словы», – саркастычна сказаў ён. (У. Караткевіч); Гляджу я на вашу дачушку і радуся, – залатое дзіця... столькі розуму... уцеха на старасці... (У. Галубок); A golden generation / memory – Залатое пакаленне, залатыя ўспаміны. (OALD); He has won many golden opinions in the US – Ён заслужыў шмат залатых [=пахвальных, прыхільных] меркаванняў пра сябе ў ЗША. (BNC).

Ад’ектывы жалезны, стальны характарызуюцца цяжкой коўкасцю металу, яго цвёрдасцю і серабрыста-шэрым колерам. У беларускай і англійскай мовах у ад’ектывых парах жалезны – iron, стальны – steely актуалізаваліся тоесныя другасныя ментальныя ЛСВ ‘неадступны, цвёрды, стойкі’, ‘паслядоўны, правільны, стройны’, ‘які выражае цвёрдасць, рашучасць’, ‘very firm in their decisions and actions; controlling their feelings well’ – ‘вельмі цвёрды ў рашэннях і дзеяннях; які кантралюе свае пачуцці’, ‘consistent, correct’ – ‘паслядоўны, правільны’, ‘coldly determined; hard’ – ‘па-халоднаму рашучы; жорсткі’: Захапляўся ім, дужа паважаў за адчайную смеласць і няўтрымнасць, за жалезную рашучасць і волю. (Л. Дайнека); Выгартавала стальную рашучасць. (Ц. Гартны); У яго была жалезная логіка. (І. Гурскі); Iron lady / determination – Жалезная ледзі, жалезная рашучасць; The iron logic – Жалезная логіка; Their indecision had been replaced by steely determination – Іх нерашучасць змянілася цвёрдай настойлівасцю; Steely questions – Стальныя пытанні. (OALD).

У прыметніку свінцовы адпраўной зонай для ўтварэння другасных ментальных ЛСВ з’явілася вагавая характарыстыка ‘цяжкі мяккі легкаплаўкі метал сінявата-шэрага колеру’. У беларускай і англійскай мовах у ад’ектывах свінцовы – leaden актуалізаваліся прыблізна тоесныя другасныя ментальныя ЛСВ ‘цяжкі; пануры’, ‘dull, gloomy in mood or thought’ – ‘сумны, дэпрэсіўны ў настроі або думцы’: Думка апаноўвала мозг, не дала спакою і навісала свінцовым цяжарам [=важкая, як свінец, думка – цяжкая і панурая]. (М. Лынькоў); He completely avoids the leaden prose which so many academics affect as a misguided means of demonstrating their high-minded seriousness – Ён цалкам пазбягае свінцовай [=абцяжаранай думкамі] прозы, якую многія вучоныя лічаць памылковым сродкам дэманстрацыі сваёй высокамаральнай сур’ёзнасці. (BNC).

У асобную групу ўключаюцца прыметнікі дубовы, дубаваты, якія ўтрымліваюць у сабе прымету ўяўлення пра нешта цвёрдае, якое не паддаецца ўздзеянню і сінестэтычна распаўсюджваюць гэтыя асацыяцыі за межы матэрыяльнага прадметнага шэрагу, на экстэрнальныя (знешнія) сутнасці абстрактнага характару.

У прыметніку дубовы актуалізаваўся другасны ментальны ЛСВ ‘нячулы, чэрствы, абьякавы да іншых’: Цана яму грош, таксама як і яго загаду, як яго дубовай галаве, як яго сабачай натуре. Яго галава пачынае думаць толькі тады, калі ён здыхае ад партызанскай кулі нашага чалавека. (К. Чорны); Ты чуў, дубовая твая галава, што мінулай ночы пану Альхоўскаму сырабойню спалілі і хацелі аграбіць. (М. Чарот). Другая моўная адзінка дубаваты замацавала за сабой другасны ментальны ЛСВ ‘праставаты, недасканалы’: Дубаваты начальнік сектара ГРА. (В. Шыдлоўскі); Дубаваты, самаўпэўнены, ён робіць гадавы агляд. (Я. Брыль); І па тым, як адразу пацішэла ў зале, Нялюбаў зразумеў, што выступленне гэтага чалавека зусім не будзе падобным ні на злосную ляянку дубаватага думца, ні на даўжэзныя, нудныя прамовы яго паплечнікаў у фрэнчах. (Р. Хацкевіч). Англійскія адпаведнікі open ‘дубовы’ і oak ‘дубаваты’ не ўтварылі другасных ментальных ЛСВ.

Толькі ў беларускай мове ў прыметніку вялы актуалізаваўся вытворны ЛСВ ‘пазбаўлены энергіі, бадзёрасці, жвавасці; млявы’: «Навошта ў машыне гантэля?» – мільганула ў галаве, якая ўжо клявала носам, вялая думка. (Л. Дайнека); Пайшла па ўсяму целу вясёлая цеплата, якая пачала адганяць зблытаны жмут вялых думак... (К. Чорны). У англійскім адпаведніку *withered* ‘вялы’ другасны ментальны ЛСВ не ўтварыўся.

Такім чынам, у 7 ад’ектыўных парах у беларускай мове з другаснымі ментальнымі ЛСВ выкарыстоўваецца 7 лексічных адзінак. У англійскай мове другасныя ментальныя ЛСВ актуалізаваліся толькі ў 4 лексічных адзінках з 7. Семантычная эквівалентнасць (тоеснасць) адзначана ў 3 ад’ектыўных парах беларускай і англійскай моў, а частковая суаднесенасць – у 1 (залаты – *golden*). З прыметнікі англійскай мовы выявіліся як безэквівалентныя (*oaky, oaken, withered*).

Вытворныя прыметнікі, утвораныя ад найменняў жывёл, захоўваюць устойлівую тэндэнцыю да развіцця другасных ментальных ЛСВ па рэгулярнай мадэлі «які адносіцца да жывёлы → які адносіцца да чалавека». Пад працэс метафарызацыі падпалі прыметнікі жывёльны – *animal*, воўчы – *wolfish*, сабачы – *canine*, лісіны – *vulpine / foxu*, змяіны – *snaky / serpentine*:

1) у ад’ектыўнай пары жывёльны – *animal* увага канцэнтруецца на нізкіх неўсвядомленых, інстынктыўных паводзінах чалавека (без усведамлення сутнасці таго, што робіцца, не кантралюецца свядомасцю), а не высокіх душэўных, маральных ці інтэлектуальных характарыстыках. Паміж беларускім і англійскім ад’ектывамі ўтварыліся тоесныя ментальныя ЛСВ ‘такі, як у жывёл; падсвядомы, чыста фізіялагічны; грубы, нізкі’, ‘characteristic of the physical and instinctive needs of animals; of the flesh rather than the spirit or intellect’ – ‘які характарызуецца фізічнымі і інстынктыўнымі патрэбамі жывёл; які мае дачыненне да плоці, а не душы ці інтэлекту’: Няўжо ў чалавеку настолькі жывучыя жывёльныя інстынкты, што пры спрыяльных умовах ён робіцца зверам? (М. Аўрамчык); Чалавека такога жывёльнага інтэлекту трэба выходзіць. (В. Быкаў); Плоскі, нібы спецыяльна для злоснай, жывёльнай думкі створаны, чэрап. (У. Караткевіч); *A crude surrender to animal lust* – Паддацца прымітыўнай жывёльнай пажадлівасці; *Animal instincts and desires* – Жывёльныя інстынкты і жаданні; *Animal needs* – Жывёльныя патрэбы. (OALD);

2) у наступнай ад’ектыўнай пары воўчы – *wolfish* утварыліся тоесныя другасныя ментальныя ЛСВ ‘звярыны, чалавеканенавісніцкі’, ‘fierce or rapacious’ – ‘люты або драпежны’: Сцяпан маўчаў. Ён бачыў, што Алесь думае, і думаў сам: «Думаі, думаі, чалавек! Новыя думкі ў цябе, чалавечыя, а не воўчыя». (А. Чарнышэвіч); *This was a remark that three days before she would have thought of as wolfish* – Гэта была заўвага, якую тры дні таму яна расцаніла б як воўчыю. (R. Rendell); *Yet Giles was a lamb compared to the wolfish cunning of Nathan Bryce* – Тым не менш Джэйлз быў ягнём у параўнанні з ваўчынай хітрасцю Натана Брайса. (D. James);

3) у беларускім прыметніку сабачы ўтварыліся другасныя энантыясемічныя ЛСВ ‘адданы, паслужлівы, пакорны’ ↔ ‘ганебны, агідны’: Пазіраў увесь час адданымі сабачымі вачыма. (У. Шахавец); Цана яму грош, таксама як і яго загаду, як яго дубовай галаве, як яго сабачай натуре. (К. Чорны) і Каб знайсці сабе там прытулак, дзе б можна было аддацца сваім сабачым думкам. (Я. Колас); Відаць, нейкія сабачыя думкі снаваліся ў яго галаве. (Я. Колас). Англійскі адпаведнік *canine* ‘сабачы’ не ўтварыў ніводнага метафарычнага значэння;

4) у ад’ектывах суадноснай пары лісіны – *vulpine (foxu)* утварыліся тоесныя другасныя ментальныя ЛСВ ‘хітры, ліслівы’, ‘cunning or sly; deceitful in a clever, secretive way’ – ‘хітры; які падманвае разумна і тайна’: Золатаў, спачатку ўпотай, але з лісінай хітрасцю, пачаў дзейнічаць з мэтай заняць месца камандзіра атрада. (І. Шамякін); Зіна насцярожліва глядзела на жанчыну і ў першую хвіліну не магла зразумець, як прымаць гэтыя словы. Няўжо гэта такая лісіная хітрасць? (А. Кулакоўскі); *Vulpine charms* – Лісіныя чары; *A foxu method to miss conscription* – Лісіны [=хітры] метада прапусціць ваенную службу. (OALD);

5) У беларускім ад’ектыве змяіны і яго англійскіх адпаведніках *snaky* (*serpentine*) утварыліся прыблізна тоесныя ментальныя значэнні пэяратыўнага характару: ‘каварны, злосны’, ‘of the supposed nature of a snake in showing coldness, venom, or cunning’ – ‘які па прыродзе змяі халодны, ядавіты або хітры’, ‘complex, cunning, or treacherous’ – ‘складаны, хітры або вераломны’: Гэты жудасны змяіны позірк [=які штосьці задумаў]. (Я. Маўр); Тым больш змяіны бляск у вачах князёўны шырыўся. (Я. Нёманскі); «О, мілы манашак», – са здзеклівай усмешкай, тонкай, змяінай, сказала жанчына. (В. Говар); Ах ты, паганец, змяіная твая душа! (Я. Колас); A *snaky* friend – Змяіны [=хітры] сябар; His charm was too subtle and serpentine for me – Яго абаянне было для мяне занадта няўлоўным і змяіным [=складаным, хітрым]. (OALD).

Такім чынам, з 5 разгледжаных беларускіх адзінак, другасныя ментальныя ЛСВ засведчаны ў 5 беларускіх ад’ектывах, а ў англійскай мове з прадстаўленых 7 лексічных адзінак другасныя ментальныя ЛСВ утварыліся ў 6. Тоеснымі ці блізкімі па значэнні з’яўляюцца 4 ад’ектыўныя пары (жывёльны – *animal*, ваўчыны – *wolfish*, лісіны – *vulpine* / *foxy*, змяіны – *snaky* / *serpentine*). Семантычнай эквівалентнасці не засведчана ў англійскім прыметніку *canine*.

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ В ПОЭЗИИ И. НАСИМИ

Рафиг Манаф оглу Новрузов (Баку, Азербайджан)
Гюльнар Фикрет гызы Новрузова (Баку, Азербайджан)

Поэзия великого азербайджанского поэта-философа XIV века Имадеддина Насими является достоянием не только средневековой восточной литературы, но по своей значимости входит в сокровищницу мировой литературы.

В настоящей статье делается попытка проанализировать любовную лирику Насими на предмет изображения образа женщины в контексте поэтики классической суфийской восточной поэзии.

Религиозно-философское течение хуруфизма относится к XIV–XV векам. Оно является одним из ответвлений суфизма. Базовую основу хуруфизма составляет учение пантеизма, то есть всё в своей сущности содержит божественное. Естественно, что среди всего материального человек как величайшее создание Бога занимает особое место. Другими словами, Бог объединяет в себе материальное и духовное. В первую очередь указанное сочетание относится к человеку. Человек как создание Бога соединен с Ним во всех ипостасях: содержательном, формальном, образном. Находясь с Ним в единении, таким образом, человек сам становится Истиной. Такова логика хуруфизма. Поэтому вполне понятно, что образ женщины, как божественное воплощение в земном понимании, как нельзя лучше отражает философию любви в хуруфизме. Наглядным примером этого может служить вся классическая восточная поэзия. Отсюда естественным является особый подбор языковых средств для выражения эмоционально-эстетического отношения к указанному образу [5].

Многие ученые прошлого и современности, считающие суфийскую концепцию речи отличительной от нормативной поэтики, создавали и обращались к словарям, фиксирующим суфийские значения слов. Наделенные божественным даром, знаком прикосновенности к миру тайн, как считают ученые, поэт суфий гениально владел словом, создавал семантическую неопределенность текста, который как бы состоял из двух самостоятельных текстов (поэтического, относящего к плану выражения; суфийского – к интерпретации содержания), стремясь к преодолению неизбежного дуализма и инерции повседневного языка и мышления. Следствием этого являются парадоксы экзегетического характера и антиномии.